

ЈОВАН ДЕЛИЋ

„ВРЕМЕ ОДНОСИ, ПРИЧА САБИРА”

Слободан Мандић је од ријетког соја писаца. Просто – уникат. Са седамдесет година живота, са десет објављених књига, са врло лијепим образовањем и пробраном лектиром свјетских и домаћих писаца – дипломирао је на београдској Светској књижевности и морао је ишчитати свјетске класике – с несумњивим даром за приповиједање, поготово оно лирско, он је успио да остане мало познат, или готово непознат, чак и међу књижевним свијетом; о такозваној широј друштвеној јавности да и не говоримо. На крају једног фрагмента с почетка књиге, истакнутог курзивом, који би се могао назвати (ауто)поетичким, наратор и главни јунак романа *Очев нови мандаић* сажима своје књижевно искуство и овако поентира графички издвојени текст:

Песма је настављала да расте, сада у прози, нарастала је кроз године, сабирала деценије, али једно се није мењало: и даље је једнако непознат писац. Велики, непознати писац, тапше га по плећима професор Лука. Баш као да сам непрестано нестајао, помисли. Лишен опасности славе, у времену у коме је, када се осврнеш око себе, било велика уметност избећи успех. Једино у нестајању успешан.

Такав писац је вечерас у озбиљној опасности да буде извучен из своје скривености и изложен јавности; да се суочи с огледалом своје књиге код критике и публике.

О чему је та књига – тешко да би нам то у двије ријечи умио рећи сам писац. Али да нам свашта сугерише и да нас упућује у сто смјерова – у то нема никакве сумње.

Уосталом, то што је умио рећи кратко, он је и рекао – насловом – *Очев нови мандаић*. Ма колико ријеч *мандаић* звучи одбојно,

загађујуће, политикантски, наслов је у основи тачан. Ова књига јесте прича о оцу, који је коначно, послје 92 године, промијенио свијетом, па сада добио нови, вјечни мандат, и с оног свијета се не само у причу мијеша већ њоме и управља. Не може се без оца ни пјесма написати, ни награда добити – чак ни ова коју уручујемо – а поготово се не може прича испричати. Отац се с оне стране гроба, с неопозивим новим мандатом, у причу мијеша, постајући сам дух приче. Мртви су неопозиво ту; њихове сјенке тумарају и кроз наше животе, и кроз наше сјећање, и кроз приче. Ово је књига о једном неповратно несталим, а стално живом свијету:

(У овом часу већ одавно нема никога од оних које је нетремице пратио док се уз кафу и ракију причом сабирају, оних чијим се сећањима хранио; ни оног предсобља, шта беше теле, тек ли сламарица, нити оног дечака; нигде швабовине од набоја и ћерпича. Само сенка, танка и лелујава, одозго с плафона мотри.)

Опет *несћајање*: нестали свијет, свијет сјенки, у причи оживио. На корици, између имена писца и наслова, налази се слика врло живих, рекао бих веселих боја – Хундертвасер: *Врѝ срећних мрѝваца*. Оксиморон – *срећни мрѝваци* – па још и врт; безмало Еденски врт.

Бољу, сугестивнију слику за корицу ове своје књиге тешко да је Мандић могао наћи. Ни тачнију. И са нешто драгоцјене, благе ироније. Види се да је студирао историју умјетности код покојног професора Сретена Бате Петковића, дивног и драгог човјека, чије трагове, ево, налазимо на корицама књига његових бивших студената. Дакле, изнад исписаног наслова: *Очев нови мандаѝ* стоји још један скривен у слици – *Врѝ срећних мрѝваца*. Није отац сам. Ту је цио један нестали свијет.

Толико смрти, а то се на први поглед не осјећа; не види се.

И о томе ова књига пише.

„Овде се брзо смркава”, цитира Слободан Мандић више пута једну Кишову поенту из *Баѝѝе, ѝеѝела*, коју као лајтмотив провлачи кроз роман. Данило Киш и Мирослав Јосић Вишњић су писци које спомиње и призива; колеге по образовању – са београдске Светске – и по приповиједању. По њима се памти београдска Светска књижевност. Обојица пишу о оцу, и о мртвима, о смрти и нестајању. Тако ова књига упућује на писце, на сродну књижевност о очевима, смрти и мртвима, о дјетињству, о сјећању. Обојица су лирски приповједачи. Писци Паноније. Тако се ова књига показује и као књига интертекстуалних и интермедијалних релација; као књига о књижевности и сликарству.

Још један писац се намеће као тематски сродник, али и сродник по лирској евокацији дјетињства и по драми одрастања. То је Милован Данојлић, прије свега са *Баладом о сиромашћиву* и са темом напуштања куће, бјекства од куће, нестајања, а не мање са осјећањем напона који у човјеку постоји између себе и бившег себе – себе који се сјећа и оног „бившег дечака”, како би рекао пјесник Иван В. Лалић, бившег себе, који је то сјећано преживљавао, дјечака „кога већ одавно нема”, како то осјећа Мандић:

Премда ја који се сећам одавно нисам истоветан с оним ја који је сећано преживљавао – у тој разлици је дубина времена које нас је расточило, одавде би могла кренути читава нова прича, повест нашег доба – ипак живо памтим како ме погађало, толико живо да се и сад језим, трнци ме подилазе.

Мандићеви дјечаци би одмах у Америку, али се већ сјутрадан поражени враћају и сударају са цијелим селом; са цијелим тадашњим својим свијетом:

Двојица дечака наспрам целог света; гладали су се неколико тренутака. Онда се село обруши на њих.
Незаборавно раздобље одрастања.
Рањиво време нашег одрастања.
Када оно почиње? Када се завршава?

Почиње изгледа осамљивањем, првим издвајањем из породице, куће, заједнице; одлучивањем за свој корак у своју животну авантуру; „вежбама нестајања”; нестајањем. Сепарација је први чин иницијације.

Нестајање у свој својој вишезначности једна је од главних тема књиге, која тиме и почиње:

Биће да се почетак збио оног пролетњег дана када је дечак кога већ одавно нема отишао сам самцит на пашњак, иза села. Самцит, то је догађај.

Што је одмакао толико да нико ни не слуги где је, и више не уме да се врати.

Нити помишља да то учини, што је од свег најважније.

За писца, међутим, „истински почетак се ипак догодио једног зимског дана док је дечак стојећи уз окно застакљених врата, што на гањак у двориште гледају, посматрао како се светлост претвара у снег”, док „открива трен потпуне исуњености”, пошто „овај

зимски дан он не посматра него га живи; ово поподне, светлост што се распскава у пахуљице”, крећући се „између оне белине напољу и белине папира” и узимајући „наизменице оловку и окно”, док „први пут претура речи, слаже слике, напишава риму, упушта се у нешто што управо открива”, јер га је управо посјетила муза лирске поезије и он записује своје прве стихове, прожет двоструком радошћу: „С једне стране радовање снегу, с друге први пут дотакнута радост стварања”, док постаје пјесник, писац, непланирано и ненајављено, из пуноће доживљаја свијета, по унутарњој нужности. То је други и аутентичнији вид осамљивања; друга врста „вежбе нестајања”.

Има у овој књизи нешто и од „повести нашег доба”, али та „повест” није у првом плану, већ је фон на којем се осликавају нараторово одрастање и очев живот. Слуते се очеви идеолошки заноси, ратовање, колонизација која носи собом нешто драматичне промјене идентитета, лудило једног доба и једне идеологије толико да би отац пиштољем пуцао у сина јединца у колијевци да је то партија од њега тражила, све до слика мобилизације и војничког расула у вријеме разарања Југославије. Није, дакле, ријеч само о нараторовом одрастању – уколико одрастање не траје све до очевога нестанка – већ је ово и роман о оцу и његовом времену. Отац се показује као сложен и контрадикторан лик коме је живот додијелио много улога:

Чобан и најамник, партизан, скојевац, комуниста из рата, добровољац, командир ватрогасне јединице на Нафтном пољу три, социјални радник. Какви ли су били, биће да они боле, прелази између свих тих улога које му се враћају; можда их никада није ни савладао, није било времена да их одживи: у неком другом знаку оно што се давно отело сада му се враћа.

Али ово је књига, можда прије и више од свега, о причи, причању, приповједачима и Духу приче. Наслов првог поглавља романа је „Потрага за причом”. Роман се завршава „Постскриптумом” чији је прави наслов „Само је прича вечна”. Роман је написан из увјерења да је прича вјечна и да је способна да сабере и утегне оно што вријеме односи и растаче. Прича саставља, скупља, згушњава; даје смисао хаосу живота и свакодневља. Управо због тог згушњавања и моделовања хаоса прича не поштује хронологију: „Ту је хронологија немоћна, следили је значило препуштање произвољности.”

Зато би прича морала бити изнутра кохерентна, без саморазарајућих противурјечности, увјерљива слушаоцима. У петом

одјелку поглавља „Потрага за причом” отац спроводи над наратором својеврсни „истражни поступак” о томе због чега су наратор и Живко напустили Сарчу и гдје су провели два дана и ноћ. Наратор моделује своју причу о сопственом доживљају, деформишући сам догађај тако да прича буде кохерентна и прихватљива ислѣднику – оцу – али и бројним слушаоцима који су све сами усмени приповједачи. Кроз кућни „истражни поступак” води пут до приче и наратор доживљава своје „приповедачко крштење”. Ово поглавље може се разумјети као пародија „Истражног поступка” у Кишовом *Пеџчанику*, односно у Џојсовом *Уликсу*:

То причање, док сам на хоклици издвојен одговарао пред оцем са замахнутом батином и пред пуном кућом слушалаца, том комисијом састављеном од усмених приповедача, који нетремице лове пукотине у мом казивању, било је моје приповедачко крштење; и од разгоропађеног старог признато остварење. Успело, кривицу сам свео на испад, кожу спасао, прошао са тек неколико пљуске; никада се нећу домоћи вреднијег хонорара. У тим околностима открио сам свој жанр, закључивши да ми причање прича, чак и када га упадицама пресецају, боље иде од руке неголи римовање.

У невољи, у „истражном поступку” под очевим притиском и пљускама, наратор открива свој приповједачки дар и преображава се од пјесника кривца у ослобађајућег приповједача. Прича га избавља и ослобађа потврђујући своју архаичну магијску спасилачку природу.

Отац је у овом поглављу пародија Сократа: он причу води водећи „истражни поступак”; прича се под његовим притиском рађа. На дјелу је херцеговачка бабичка вјештина – рађање приче под батином. Упркос притиску, или можда баш због њега, истина приче се разликује од догађаја и догођене истине. Али и као ислѣдник са батином отац је Дух приче – помаже причи да се роди.

Наратор одраста и стасава међу усменим приповједачима. Очева генерација је вјероватно посљедња генерација аутентичних, самониклих усмених приповједача којима је причање и слушање прича готово обредна вечерња радост. Прича се да би се доскочило судбини:

Чинило нам се да су очевима ти вечерњи дивани уз петролејку највеселији део дана; нетремице смо их слушали, док је из њихових предања свакодневно лагано израстала Херцеговина, далека и тајанствена земља чудеса, којој бисмо да и сами припадамо (ако нам допусте).

(...)

Сви су од старина усмени приповедачи, мрак им не смета. По сву драгу ноћ разматавају неостварене приче, покушавају да се кроз њих проврзу као кроз места у која ни привирили нису; догоне крај већ једанпут испрличанима, увек налазе нов наставак, судбини да доскоче, каже.

А то *каже* значи да овај исказ припада Светозару који има изграђену свијест о причи и причању и који има лијепо мјесто међу Мандићевим приповједачима. Светозар зна и „да су приче о оцу могуће само у његовом одсуству”, што се не потврђује само у Мандићевим књигама. Он је – Светозар – отпочетка „најревностији тумач онога што нам се догађа”, „истински приповедач” који не оставља слушаоце по страни, већ са њима гради заједницу приповиједања. Прича и приповједач удружују слушаоца са собом стварајући му осјећај да има некога свога. У правом причању нема „пуких”, пасивних слушалаца, већ се ствара приповједачка заједница коју чине приповједачи, слушаоци и јунаци прича; а јунаци прича су почесто с ону страну гроба, па се тако ствара „заједница живих са онима којих нема”. Зато је увјерљив Светозаров исказ који долази из дубине личног искуства, али као универзално сазнање које потврђује књига као цјелина и становиште самога наратора: „Отац је, веруј, непотрошив.”

Из Светозарових прича наратор схвата природу приче и приповиједања; однос између стварности и приче. Прича мијења стварност, подређује је себи и својој логици, постајући на необичан начин поузданија и гушћа истина о времену и људима:

Из прве смо прихватили све што нам исприповеда, или само наговести (чиме би нас понекад испресецао горе него отац).

После, понекад бих изненада налетео на другачији изглед ствари. И открио да стварност и приповест о њој нису сасвим подударни.

После увиђао сам да његова прича на неки чудан начин испада поузданија него што је била; временом постаје такорећи све вјеродостојнији сказ о једном добу и људима, без обзира колико је на први поглед, када смо је тек чули, била далеко од тога.

Отуда је могућ раскорак између прича и догађаја, што опет увиђа Светозар: „Много је више прича које желе да се уобличе неголи догађаја који би им били предложак.”

Прича и очева „неупитна, исконска љубав за причу” усложњава иначе сложен и противурјечан очев лик. Човјек коме је живот

додијелио толико разноврсних и противурјечних улога увијек се, с највећим убјеђењем, декларисао као материјалиста, уз то дијалектички, „који не полаже ни цвоњка на оно што је постало неопипљиво”, био је беспомоћан када наиђе „побуна сенки из снова што га покоре”, па је наслућивао „да се његов завичај, сва наша домовина, у природној величини налази тек у сећању, не у географији, где је одувек и било златно доба, ту ако се и сам скраси, биће на месту поузданом, где се најдуже траје; да је прича једина веродостојна повест нашег постојања”.

Отац, дакле, жели да га син сачува у причи, а тиме и у сјећању, међу живима, међу својима, у приповједачкој заједници, а син схвата да је непотребно и узалудно измиривати очеве противурјечности, већ их ваља у причи креативно дочарати и сачувати. Тако се отац, чак и када пређе у Пети квартал, у гробље, преображава у „онај прастари Дух приче”.

Прича чува поузданије него гроб, зна то дијалектички материјалиста:

Нисам сигуран има ли шта после, знам само прича да остаје; у њој сам и ја затекао своје претке, у случају смрти (као да је рекао: ако некада једном) ту ћеш и ти мене сачувати, каже, верујем ти, остављао је аманет...

Остати у причи за оца значи – остати међу живима, на страни живота, јер се у поенти, у посљедњим ријечима романа, то потврђује из перспективе сина, наратора, који је оца испратио мирисом бејтурана, а на крају сам осјећа мирис јоргована, свога цвијета, као знак „како око оца све тече у славу живота, у његовом заштитном знаку иде даље”.

Отац је, све су прилике, непотрошив, барем док има сина, или док траје у причи и сјећању; неуништив као „онај прастари Дух приче” која мирно и самосвјесно прича о смрти, а у славу живота. И као Дух приче, отац је извориште и изазивач драгоцјеног хумора који ову књигу толико оплемењује, и инспиратор језика, који писац овога романа изванредно осјећа.*

* Реч на уручењу Награде „Данко Поповић” Слободану Мандићу за роман *Очев нови мандај* (Агора, Зрењанин 2016), у Аранђеловцу, 26. августа 2017. године.